

Harald ROTH

Despre utopia unei istoriografii a Transilvaniei sau pleoară împotriva persoanei întii singular și plural

În cadrul acestei sesiuni anuale (*a Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde*, n.tr.) am dezbătut probleme legate de istoriografie, în special cele privitoare la aspectele științifice ale istoriei istoriografiei despre Transilvania.

Problematicele acestei sesiuni indicate deja în titlul ei, în ce măsură „istoriografia Transilvaniei” este văzută și practică drept provocare științifică sau sarcină politică, a rămas însă destul de marginală. Astfel rămâne valabilă întrebarea: există o „istoriografie a Transilvaniei” sau este doar un postulat teoretic al istoriografiei moderne, de fapt o utopie? În ultimul veac jumătate au fost scrise o serie de istorii ale Transilvaniei care ori au pretins că sînt produsul și sinteza cunoașterii științifice, ori au exprimat fără echivoc finalitatea politică. Toate încercările de a scrie o istorie cuprinzătoare și sintetică a Transilvaniei stau sub povara unei grele ipotezi, aceea a scindării în trei grupuri istoriografice cu sfere de influență externă proprii, care se întîlnesc în cel mai bun caz doar parțial, urmînd în schimb căi separate. Grupurile de istorici de limbă română, maghiară și germană fac parte din școli preponderent diferite, cu caracteristici proprii, lucrează pe domenii proprii, considerate ca fiind „originare”, folosesc de regulă izvoarele și bibliografia proprie (fiind accesibilă din punct de vedere lingvistic) – pe scurt: practică o istoriografie de grup.

Avînd în vedere marile progrese în discursul teoretic internațional despre istorie și istoriografie, despre identitate, etnicitate și națiune din ultimele două decenii ar trebui să presupunem că și aici au fost încercări de a depăși viziunea strîmă de grup și de a se racorda la nivelul actual al comunității științifice (*scientific community*).

Oștiință a istoriei orientată după rezultatele teoriei istorice, a cercetării sociale și a antropologiei istorice presupune o despărțire categorică și radicală de categoriile depășite care odinioară au putut servi ca motivație pentru cercetarea istorică.

Astfel cercetarea istorică și istoriografia ar trebui practicate doar în scopul cunoașterii istorice și ar trebui să fie lipsite de „finalitate”. Ar trebui măcar să se considere libere în mod radical de orice finalitate politică pentru a satisface exigențele discursului științific contemporan și pentru a fi luate în serios pe scena internațională.

Veți considera, probabil, că v-am plictisit cu asemenea banalități. Desigur, toate acestea sînt banalități – dar dacă este așa, de ce le este greu atîtor generații de istorici să le și pună în practică? De ce aceste banalități nu sînt luate în considerare de istoriografii Transilvaniei?

Îngăduiți-mi, vă rog, să invoc cîteva din aceste banalități:

Unul dintre aceste „lucruri firești” ar trebui să fie distanțarea fără echivoc de persoana întii singular și plural: deci nu poate fi vorba de „istoria noastră” sau de „strămoșii mei”, la fel cum nu putem vorbi nici despre trecutul „poporului nostru” (orice s-ar înțelege prin asta) și nici de trecutul statului în care „noi trăim”. „Noi” nu am participat la istorie prin gînd și faptă. Cei care au hotărît istoria, pe care îi cercetează sau despre care scriu istoricii, au fost alții, iar relația noastră ca indivizi sau ca grup cu aceștia nu este deloc de interes. Obiectul istoriografic este o abstracție distantă și care aparține trecutului, care nu stă în nici un fel într-o relație directă cu persoana întii a prezentului.

Cîte lucrări istorice despre Transilvania există în care această banalitate predată studenților din anul întii să fie transpusă în realitate?

Un alt aspect, care astăzi nu mai este pus la îndoială, este conduzia istoriografiei contemporane că „națiunile” și „popoarele” sînt *imagined communities*, deci nimic altceva decît comunități imaginare, care nu există în mod real. Desigur, aici diferenții ardeleni s-ar opune, deoarece, deși ar înțelege că un englez sau un german poate avea îndoile asupra constituirii proprii națiuni sau etnii, care este prea eterogenă și fără

conștiință colectivă, sînt de părere că diferitele grupuri care trăiesc în Transilvania ar fi, dimpotrivă, un bun exemplu pentru existența istorică de lungă durată a comunităților etnice. Cît de profunde pot fi oare rădăcinile acestei erori? Oare în ce măsură se pot desprinde istoricii înșiși de acele construcții ale colectivelor naționale și etnice care au fost concepute, propagate și asumate abia în secolul al XIX-lea?

Țărani români din Munții Apuseni au învățat cu greu că pe lîngă confesiune și limbă mai există și alte trăsături comune cu locuitorii de la sud și est de Carpați. Nici secuii sau ceangăii din Cîmpulung nu ar fi văzuți de la sine legătura lor cu crescătorii de cai din Pustă, la fel cum și țărani din Valea Hirtibaciului sau meșteșugarii dintr-un oraș de pe Tîrnave nu s-ar fi considerat legați de Prusia, Bavaria sau de orice alt teritoriu german. Acest sentiment al apartenenței față de oameni străini și îndepărtați care să treacă peste regiuni și hotare a trebuit să fie întii creat de propaganda națională. De multe ori doar întimplarea a decis în ce grup va ajunge individul – orice ardelean ar trebui să chestioneze cu atenție istoria familiei sale. Identitatea locală și regională, în care desigur au existat delimitări sociale, juridice, confesionale și lingvistice, a fost marginalizată și înlocuită într-un proces care a durat aproximativ 150 de ani – sau cinci generații – de o identitate națională construită și cuprinzătoare. Deci pe parcursul unei perioade destul de lungi pentru a-i face pe contemporani să creadă că întotdeauna ar fi fost așa, deoarece (s-a demonstrat științific) memoria colectivă nu are odură mai lungă de trei sau patru generații.

Este de la sine înțeles, că istoricul nu se desprinde fără dificultăți de societatea a căreia îi aparține și de identitatea colectivă a acesteia. Avînd în vedere responsabilitatea lor în ceea ce privește propagarea, cultivarea și păstrarea identităților, poate, mai mult, chiar trebuie să reflecteze asupra identității proprii și a grupului. Abia după aceea devine posibilă reflecția despre persoana întii, ceea ce înseamnă că cel aflat în căutarea cunoașterii nu va mai cădea pradă tentației de a-și transpune propria identitate asupra oamenilor care acționează în istorie.

Cît de des se poate întîlni această capacitate la membrii breslei istoricilor care se ocupă de Transilvania?

În final ar trebui amintită o a treia banalitate.

Background-ul religios sau confesional al autorului nu este în principiu de interes pentru propria-i activitate istoriografică. Așa să fie oare? Nu avem mai degrabă de-a face în tratarea temelor transilvane cu o istoriografie confesională? Oare istoricii nu se limitează chiar și în cadrul temelor din afara religiei și a bisericii aproape exclusiv la un singur grup confesional (de regulă propriu) acordîndu-i de multe ori respectivelor biserici locul de onoare? Această constatare este cu atît

Caro Thiere: Il Vicinissimo / V.I.

mai valabilă în cazul istoriei ecleziastice, unde includerea a măcar două dintre numeroasele comunități confesionale ale Transilvaniei reprezintă excepția. S-a născut oare generația capabilă să se desprindă de persoana întii, să depășească banalitățile arhicunoscute și să ajungă la o viziune care să stimuleze într-adevăr cunoașterea, pentru a scrie într-adevăr o „istorie ecleziastică” a Transilvaniei?

Să ne îndreptăm atenția spre exemple care să ilustreze unele tendințe, spre cîteva dintre punctele critice ale istoriografiei actuale despre Transilvania. Astfel apare întrebarea – pentru a opera cronologic – de ce aproape fiecare publicație în limba română trebuie să înceapă ori cu susținerea teoriei daco-romane sau cu afirmații de principiu despre vechimea maimare sau superioritatea demografică a românilor asupra ungarilor? Oare abia această mărturisire deschisă acordă legitimitate preocupărilor legate de Transilvania?

Și pentru a continua pe această cale să ridicăm întrebarea, de ce trebuie infirmarea continuității să devină introducerea celor mai multe scrieri maghiare despre regiune, așa cum apare într-o recent publicată istorie a bisericii catolice din România în secolul XX.

De ce această temă nu poate fi lăsată pe seama specialiștilor în istorie veche, astfel încît istoricii care se ocupă de istoria transilvană a ultimului mileniu să se poată concentra asupra propriului obiect de cercetare?

Dece, aș întreba mai departe, este atît de greu să se abțină istoricii de a da trecutului Transilvaniei conotații etnice, ca

una din cele „trei țări române” sau ca străbuna țară maghiară? Istoriografia săsească prezintă aceleași tendințe atunci cînd își tratează temele atît de etnocentric, încît cititorii din spațiul germanofon ajung la concluzia că Transilvania ar fi fost – ca și Prusia Orientală – aproape în totalitate germană, un fel de țară germană.

Și de unde provine oare încăpățînarea cu care fiecare ține la erorile sale, fie așa-numitele „lupte pentru libertate” (*Szabadságharc*, n. trad.) ale nobilimii și a unei părți a maghiarilor, fie așa-numita primă unificare a României acum 400 de ani, fie presupusa biserică populară (*Volkskirche*, *népegyház*, n. trad.) moștenită din vechime sau cel mai vechi sistem școlar al sașilor?

Că în acest context etnonimele în înțelesul lor actual definite și impuse abia în secolul al XIX-lea – fie că este vorba de români, de maghiari sau de sași – sînt proiectate asupra unor perioade istorice mult îndepărtate, pot fi acceptate ca niște gafe.

Firește, am supradimensionat starea de fapt și am formulat provocativ pentru a lăsa să se întrevadă tendințele dominante. Există desigur deja încercări îmbucurătoare de a depăși persoana întii și de a se integra discursului internațional de specialitate – în cadrul sesiunii noastre i-am putut saluta pe cîțiva dintre referenții și participanții care au contribuit deja decisiv în acest sens. Pe de altă parte, aceste încercări și auto-riilor întîlnesc adeseori în cadrul propriului grup dispreț, sînt discreditate și marginalizate – și anume în favoarea reprezentanților persoanei întii. Apărătorii acestei nenorocite persoane întii, care continuă în principal ruinele secolului al XIX-lea, facun deserviciu nu doar grupului lor, ci și studiilor regionale despre Transilvania în general, care pur și simplu nu sînt luate în serios de disciplinele învecinate, de potențialii interesați, de oamenii de știință exigenți din afara domeniului.

Nu vreau însă să-i disculp în nici un fel pe aceia pe care-i prezint. Autorii de origine săsească adesea au căzut și cad pradă în Transilvania ca și în Germania unidimensionalității, de fapt persoanei întii. Numai că aceia care lucrează în Germania, Austria sau altundeva în străinătate, au șansa suplimentară de a trece peste etnocentrismul propriu, deoarece se află cu lucrările lor alături și în concurență cu cercetarea științifică internațională instituționalizată și recunoscută. Pentru a fi măcar observați, trebuie să țină pasul cu aceste exigențe. La aceasta se adaugă și eforturile depuse pentru a-i interesa pe specialiștii care nu sînt legați de regiune în vederea cercetării acesteia – istoria ei variată și izvoarele bogate reprezintă cele mai bune premise pentru o astfel de activitate. Firește că aceste eforturi dau roade doar în măsura în care această promovare a interesului se face nu din perspectiva punctului de vedere săsească, ci pornind de la atitudinea critică față de propriul grup, apoi dintr-o perspectivă general-transilvană și, în sfîrșit, într-un cadru comparatist european. În aceste condiții există posibilitatea de a fi luat în serios și de a se integra în cercetarea regională devenită interdisciplinară.

Istoria Transilvaniei – cei adunați aici o știu foarte bine – are multe de oferit și se poate compara fără probleme cu orice altă regiune europeană. Dar istoriografia de grup din Transilvania este depășită, fiind o moștenire a secolului al XIX-lea – cu unele rădăcini chiar în epoca modernă timpurie – pe care secolul al XX-lea n-a fost în stare să-l depășească. În secolul al XXI-lea nu mai are ce căuta. Pe scurt: persoana întii este „out”.

Și totuși se ridică întrebarea: există vreun motiv pentru optimism? Va putea comunitatea mică a acelor care năzuiesc să depășească miturile cu care au crescut, să găsească și alți aderenți? Sau continuăm așa cum am făcut și pînă acum? O schimbare în viziunea istorică nu poate fi reglementată prin lege sau prin schimbări biologice; probabil doar transformarea societății va aduce schimbările necesare. Dar istoricii pot deveni și avangardiștii societății, așa cum s-a întîmplat la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea, în epoca modernă cu construirea persoanei întii, deci a identității naționale și a miturilor. O istoriografie contemporană despre Transilvania ar trebui să fie inițial destructivă, într-o anumită măsură pre-modernă, și să lase istoria regiunii ca întreg – față de grupurile izolate cu istoriile lor particulare – să iasă în prim-plan.

Narfi oare o istoriografie astfel înțeleasă despre Transilvania o provocare științifică? Trebuie cu orice preț să rămînă o utopie?

Traducere de SZEGEDI Edit

Prelegere ținută la a 38-a *Convenție a Asociației de Studii Transilvane* (*Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde*), în cooperare cu UBB și EME (Asociația Muzeului Ardelean), Cluj, 16 septembrie 2000.

1965, Sighișoara (jud. Mureș); *Gundelsheim/Neckar Siebenbürgen-Institut*, director; Universitatea Heidelberg, lector; *Kleine Geschichte Siebenbürgens*, 1996, *Kis Erdély-történet*, Budapesta, 1999; *Studienhandbuch Östliches Europa*, redactor, Bd. 1: *Geschichte Ostmittel- und Südosteuropas*, Heidelberg, 1999.